

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหา

คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 20 กรกฎาคม 2550 ให้สำนักงานพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ จัดทำแผนพัฒนาฉบับที่ 10 กำหนดกรอบแนวคิดให้เป็นแผนกลยุทธ์ โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน รวมทั้งยึดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นปรัชญากำนำและการบริหารประเทศ เพื่อให้มีความพร้อมในการเผชิญกับความผันผวน ของกระแสโลกาภิวัตน์ด้วยการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน ให้เกิดความสมดุลและกระจายผลประโยชน์สู่ระดับฐานราก โดยคำนึงถึงบริบททางสังคม ที่ปัจจุบันชาวบ้านอยู่ในลักษณะตั้งรับการเปลี่ยนแปลงและถูกดูดกลืนเข้าสู่วังวนกระแสทุนนิยม ปัญหาสังคมและคุณภาพชีวิตของประชาชน จึงถูกกลบทับด้วยปัญหาปากท้องที่ส่งผลให้สังคมไทยเสื่อมถอยลงทุกวันจนยากจะเยียวยา นอกจากนี้บริบทการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากสังคมโลกกระทบวิถีชีวิตของคนไทยทุกหย่อมหญ้า จึงจำเป็นต้องสร้างภูมิคุ้มกันและเตรียมความพร้อมเพื่อรองรับความเปลี่ยนแปลงทุกเรื่องที่เกิดขึ้น ด้วยการพัฒนาทุนทางสังคม (Social capital) เพื่อรวมพลัง สร้างพลัง สร้างสมองให้กับชุมชนในการจัดการทุนทางสังคม โดยมีเป้าหมายให้เป็นสังคมคุณภาพ (green community) (มติคณะรัฐมนตรี, 20 กรกฎาคม 2550)

โดยธรรมชาติของข่าว ของผู้ให้ข่าว ผู้ให้ข้อมูล ย่อมมีทั้งถูกและผิดมีทั้งภายใต้ความสับสนที่คนรู้สึกเหมือนอยู่ในโลกสองโลกในโลกคือโลกแห่งความเป็นจริงกับโลกข้อมูลข่าวสาร จนรู้สึกเหมือนถูกท่วมทับด้วยข้อมูลข่าวสารนับร้อยนับพันในแต่ละวันจนยากจะแยกแยะว่าข่าวใดดีมีคุณค่า โน้มน้าวมอมเมาโดยผ่านช่องทางต่าง ๆ มากมาย โดยมีช่องทางในการรับรู้ข่าวสารที่กระจายและทั่วถึงเป็นอย่างดี ที่เรียกว่า วิทยุชุมชน โดยวิทยุชุมชน ถือกำเนิดขึ้นมาเป็นครั้งแรกโดยสถานี KPFA ในเมืองเบิร์กลีย์รัฐแคลิฟอร์เนีย ประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปี พ.ศ.2491 โดยมีกลุ่มผู้ดำเนินงานเป็นกลุ่มที่เรียกตัวเองว่า ผู้แสวงสันติและรักอิสระ ส่งกระจายเสียงด้วยกำลังส่งต่ำ (ประมาณ 1 กิโลวัตต์) ที่ครอบคลุมพื้นที่จำกัดประมาณ 6 - 10 กิโลเมตร เงินที่ใช้ดำเนินการส่วนใหญ่ได้มาจากสมาชิกในชุมชน หรือมาจากการบริจาคของมูลนิธิ องค์กรการกุศล ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งของสถานีวิทยุท้องถิ่น KPFA ก็คือ ยึดหลักว่ากรรมสิทธิ์และการควบคุมวิทยุเป็นของประชาชนรวมทั้งเน้นการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการจัดบริหารจัดการและการดำเนินการ KPFA จะทำงานโดยใช้อาสาสมัครที่เป็นตัวแทนของชุมชนเป็นหลัก โดยมีเจ้าหน้าที่ที่ประจำสถานีเป็นผู้ช่วยเหลือด้านเทคนิค (สุระชัย ชูผกา, 2548)

วิทยุกระจายเสียงของประเทศไทย เริ่มเปิดดำเนินการในปี พ.ศ. 2470 โดยเริ่มต้นจากการเป็นวิทยุของรัฐที่ส่งกระจายเสียงในพื้นที่แคบ ๆ ก่อน เนื่องจากเทคโนโลยีของเครื่องส่งยังไม่ก้าวหน้า แต่ในระยะต่อมาได้มีการพัฒนาเทคโนโลยีให้ก้าวหน้าขึ้น จึงมีการดำเนินการในลักษณะของวิทยุส่วนกลาง คือ พยายามจะส่งกระจายเสียงให้ครอบคลุมพื้นที่ให้กว้างไกลที่สุด แต่ก็ยังมีปัญหาเรื่องรัศมีการส่ง พร้อมทั้งเริ่มมีการทำรายการจากท้องถิ่นเข้ามาผสมบ้าง โดยเริ่มแรกวิทยุท้องถิ่นคือวิทยุประจำท้องถิ่นของคณะกรรมการทหารสื่อสารกองทัพบกและสถานีวิทยุ ปชส. (เปลี่ยนเป็น สวท.ในเวลาต่อมา) ของกรมประชาสัมพันธ์ ซึ่งกำลังส่งคลื่นครอบคลุมเฉพาะภูมิภาคหรือเฉพาะพื้นที่ไม่กี่จังหวัด แต่ทุกสถานีก็ยังมีหน่วยงานราชการเป็นเจ้าของ และดำเนินการโดยเจ้าหน้าที่ของรัฐ ถึงแม้จะพยายามให้บริการข่าวสาร หรือจัดรายการเพื่อประชาชนในท้องถิ่นก็ตามแต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นวิทยุชุมชนตามหลักสากล เนื่องจากกระบวนการคัดเลือกเนื้อหาและความเป็นเจ้าของยังไม่เกิดจากความคิดริเริ่ม และการบริหารจัดการของประชาชนในชุมชนโดยตรง

จนปัจจุบันนี้ก็ได้มีการกำหนดพระราชบัญญัติ ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2550 จากบทบัญญัติ มาตรา 47 แสดงออกถึงเจตนารมณ์ที่ยึดถือว่าคลื่นความถี่ จัดเป็นทรัพยากรสาธารณะหรือในทางเศรษฐศาสตร์เรียกว่า สินค้าสาธารณะ (Public Goods) และต้องการให้ระบบการสื่อสารมวลชนของประเทศดำเนินไปในทิศทางที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรมแก่ทุกฝ่ายโดยเฉพาะคำว่า เพื่อประโยชน์สาธารณะและประโยชน์สูงสุดของประชาชน สื่อวิทยุในปัจจุบัน ที่นับวันจะมีบทบาทสูงขึ้น นอกจากนี้ยังมีวิทยุชุมชนซึ่งเป็นวิทยุท้องถิ่นที่เกิดขึ้นจากข้อจำกัดของวิทยุรุ่นพี่ คำว่าวิทยุชุมชน โดยชื่อแล้วควรเป็นของชุมชนจัดโดยคนในชุมชน เพื่อประโยชน์ของชุมชนโดยตรง แต่ปัจจุบันปัญหาของวิทยุชุมชน คือ เรื่องรายได้เพื่อใช้เป็นทุนในการดำเนินการและบำรุงรักษาอุปกรณ์ แต่รัฐบาลมีนโยบายห้ามแสวงหากำไรเชิงพาณิชย์ และให้อยู่ในกรอบของการเผยแพร่ภาพลักษณ์สินค้าในท้องถิ่นเท่านั้น นอกจากนี้ยังกำหนดให้มีการตรวจสอบเนื้อหาของรายการที่อาจกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ และความสงบเรียบร้อยตลอดจนศีลธรรมอันดีของประชาชน นอกจากนี้รัฐบาลสนับสนุนให้มีการสัมมนาระดมความคิดเห็น ในการจัดทำกรอบแนวทางดำเนินงานของวิทยุชุมชน (มติคณะรัฐมนตรี, 10 สิงหาคม 2548)

วิทยุชุมชน คือ ช่องทางการสื่อสารเพื่อชีวิต ของคนในชุมชนและนำมาจากการจัดทำนำเสนอ โดยคนในชุมชน ดังนั้นวิทยุชุมชนจึงเป็นเรื่องของชุมชนคิด ชุมชนทำ ชุมชนนำเสนอและชุมชนตรวจสอบ เพื่อการจัดการเป็นหลัก หรือเป็นการนำเทคโนโลยีที่รัฐเคยผูกขาด มาสร้างช่องทางอย่างเป็นทางการแห่งสิทธิภายใต้รัฐธรรมนูญ ที่ชุมชนต้องการมีสิทธิ ในการสื่อสารเรื่องที่ดีเพื่อสิ่งที่ดีต่อชุมชนของตน ซึ่งไม่ใช่แค่เรื่องการได้ หรือมีสถานีวิทยุเท่านั้น แต่ยังเป็นการสร้างดุลแห่งอำนาจของภาคประชาชนที่จะสร้างสรรค์สื่อและสารบนรากฐานทางวัฒนธรรมที่แท้จริงของตนเองดังนั้นหัวใจของวิทยุชุมชนก็คือ คนในชุมชนเป็นผู้ผลิตและผู้ฟังเข้าถึงง่าย ปิด-เปิด ง่าย ใช้ภาษาถิ่น ดันทุนต่ำ

การผลิตการจัดการมีเครื่องมือไม่ซับซ้อน เป็นสมบัติสาธารณะ ใช้ระบบอาสาสมัครเข้ามาช่วยและไม่แสวงหากำไร ชุมชนเป็นเจ้าของสำหรับการกำหนดทิศทางและนโยบาย

วิทย์ชุมชนเป็นรูปแบบการบริหารจัดการองค์กรสื่อกระจายเสียงในระดับท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของข้อมูลข่าวสารที่สนองตอบต่อความต้องการอันหลากหลายของปัจเจกบุคคล ที่รวมตัวกันเป็นชุมชน รวมทั้งเชื่อมโยงสมาชิกของชุมชนผ่านทางการแลกเปลี่ยนความรู้ และทัศนคติ การสร้างความเข้าใจตลอดจนการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาให้ชุมชนเข้มแข็งยิ่งขึ้น วิทย์ชุมชนเป็นการบริการสาธารณะไม่แสวงหากำไรทางธุรกิจ การค้าหรือผลประโยชน์อื่นใด ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การมีส่วนร่วมทางการสื่อสารของคนในชุมชน เพื่อใช้เป็นกระบอกเสียงของบุคคล กลุ่มบุคคล ชนกลุ่มน้อย และผู้ที่มีความสนใจ ในเรื่องเฉพาะใด ๆ

ดังนั้น เพื่อให้วิทย์ชุมชนเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนระดับรากหญ้าอย่างแท้จริง และขจัดปัญหาต่าง ๆ ในการดำเนินงานจึงควรมีการศึกษาวิจัยเพื่อหาแนวทางพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ โดยใช้ทุนเดิมทางสังคมผสมกับทุนที่ได้จากการจัดการความรู้ใหม่ ผสมกับการประสานความร่วมมือกับบุคคลทุกฝ่าย โดยการศึกษาในระดับกว้างและระดับลึก เพื่อนำข้อมูลมาสังเคราะห์และจัดทำนโยบายสาธารณะ เพื่อเสริมสร้างศักยภาพการจัดรายการวิทย์ชุมชนเพื่อประโยชน์ของประชาชนและก่อเกิดคุณภาพชีวิตที่ดีแก่ประชาชนทั่วหน้า

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการเสริมสร้างศักยภาพการจัดทำรายการวิทย์ชุมชน
2. เพื่อหารูปแบบการจัดทำรายการวิทย์ชุมชน
3. เพื่อจัดทำนโยบายสาธารณะ เรื่องการจัดทำรายการวิทย์ชุมชน

ขอบเขตของการวิจัย

สำหรับการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษารูปแบบการจัดทำรายการวิทย์ชุมชน จังหวัดพิษณุโลก ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ได้รูปแบบการจัดทำรายการวิทย์ชุมชน ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดพิษณุโลก
2. ทำให้ได้รูปแบบนโยบายการจัดทำรายการวิทย์ชุมชน ที่สามารถนำไปขยายผลในพื้นที่อื่นได้
3. ได้ฐานข้อมูลวิทย์ชุมชนภาคประชาชน
4. ทำให้เกิดการพัฒนารับทราบถึงปัญหา/อุปสรรค ในการดำเนินงานของวิทย์ชุมชน

5. ทำให้ได้เครือข่ายการเรียนรู้ด้านการสร้างสื่อ เพื่อชุมชนและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ ในวิธีอื่น ๆ ในชีวิตได้อันส่งผลให้ชุมชนยั่งยืน เกิดพันธมิตรระหว่างกลุ่มระหว่างชุมชน

6. เป็นแนวทางสำหรับเจ้าหน้าที่จัดรายการวิทยุชุมชน ในการปรับปรุงแก้ไขรูปแบบในการจัดรายการให้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้น

7. ได้ข้อเสนอแนะในการดำเนินงานของวิทยุชุมชน

จากผลการศึกษาครั้งนี้จะทำให้สามารถเข้าใจสถานภาพปัจจุบันของวิทยุชุมชนและส่งผลให้เครือข่ายผู้รับผิดชอบโครงการสามารถกำหนดทิศทางและวางยุทธศาสตร์การทำงานทั้งในระดับนโยบายและในระดับปฏิบัติการต่อไปอีก

นิยามศัพท์เฉพาะ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ให้ความหมายศัพท์เฉพาะที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา เรื่องรูปแบบการจัดทำรายการวิทยุชุมชนจังหวัดพิษณุโลก ไว้ดังนี้

1. รูปแบบรายการวิทยุชุมชนหรือวิทยุกระจายเสียงชุมชน หมายถึง กระบวนการการบริหารจัดการองค์การสื่อกระจายเสียงในระดับท้องถิ่น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เป็นศูนย์กลางของข้อมูลข่าวสารที่สนองต่อความต้องการอันหลากหลายของปัจเจกบุคคลที่รวมตัวกันเป็นชุมชน รวมทั้งเชื่อมโยงสมาชิกของชุมชน ผ่านทางการแลกเปลี่ยนความรู้และทัศนคติ การสร้างความเข้าใจ ตลอดจนการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ซึ่งจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาให้ชุมชนเข้มแข็งยิ่งขึ้น วิทยุชุมชนเป็นการบริการสาธารณะไม่แสวงหากำไรทางธุรกิจ การค้า หรือผลประโยชน์อื่นใด ซึ่งมุ่งเน้นไปที่การมีส่วนร่วมทางการสื่อสารของคนในชุมชน เพื่อใช้เป็นกระบอกเสียงของบุคคล กลุ่มบุคคล ชนกลุ่มน้อย และผู้ที่มีความสนใจในเรื่องเฉพาะใด ๆ

2. ศักยภาพ หมายถึง ความสามารถของกรรมการในการใช้ทรัพยากรของท้องถิ่น ทั้งด้านงบประมาณและประชาชนในท้องถิ่น โดยการพัฒนาบุคลากรให้มีการแสดงออกและมีทักษะในการใช้สถานีวิทยุชุมชน รวมทั้งมีความสามารถในการกำหนดนโยบาย พัฒนาบุคลากร จัดระบบการเรียนรู้ จัดโครงสร้างที่เหมาะสมของรายการวิทยุชุมชน มีการประเมินสรุปผลการดำเนินงานของสถานีวิทยุชุมชน

3. นโยบายสาธารณะ หมายถึง การกำหนดแนวทางการดำเนินงานโดยมีเป้าหมายเพื่อให้วิทยุชุมชนเกิดประโยชน์สูงสุดต่อประชาชนในท้องถิ่น ด้านโครงสร้างของสถานีวิทยุชุมชน ด้านคุณภาพการบริหารจัดการ ด้านคณะกรรมการดำเนินงาน ด้านรายการวิทยุชุมชน ความพร้อมด้านเทคนิคและอุปกรณ์ ด้านการประเมินผล

4. รายการข่าวหมายถึงเป็นรายการรูปแบบหนึ่ง ที่นำเสนอข้อมูลเนื้อหาสาระ ที่ต้องการประชาสัมพันธ์จัดทำในรูปแบบข่าว เพื่อต้องการให้ผู้ฟังรู้ว่าใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร และอย่างไร

เป็นการแสดงแบบตรงไปตรงมา ในลักษณะการรายงานข่าว หรือถ้าต้องการให้ผู้ฟังรู้รายละเอียดเบื้องหลังความเป็นมา รู้ความสับสนของเรื่องราว ก็อาจเสนอในรูปแบบของการวิเคราะห์ข่าวได้

5. รายการบทความหมายถึง รายการที่เป็นรายการบทความสั้น ๆ มีความยาวประมาณ 2 - 5 นาที และมีรายละเอียดมากกว่าสποดโฆษณา ใช้ภาษาง่าย ๆ เป็นการนำเสนอเนื้อหาสาระที่ต้องการประชาสัมพันธ์ มาเรียบเรียงเป็นคำพูด เพื่อให้ผู้ประกาศของสถานี เป็นผู้อ่านออกอากาศซึ่งอ่านออกอากาศเพียงครั้งเดียว

6. รายการสัมภาษณ์ หมายถึงเป็นรายการถาม ตอบ เชิงสนทนาระหว่าง ผู้สัมภาษณ์และผู้ให้สัมภาษณ์ โดยมีจุดประสงค์ที่จะให้ผู้ฟังได้รับฟังคำพูด ข้อเท็จจริง หรือความคิดเห็น ในเรื่องที่ต้องการจะทำการประชาสัมพันธ์ จากแหล่งที่มาของเรื่องนั้น ๆ หรือเหตุการณ์นั้น ๆ เอง เพื่อให้ผู้ฟังสรุป หรือตีความจากคำพูดเหล่านั้นเอง โดยไม่มีการถ่ายทอดความหมายต่อ

7. รายการอภิปราย หมายถึง เป็นรายการที่เปิดโอกาสให้นักวิชาการ ประชาชนหรือผู้ที่มีความรู้ มาร่วมรายการ เพื่อกล่าวถึงเหตุการณ์หรือประเด็นต่าง ๆ ที่เป็นที่น่าสนใจหรือเรื่องราวที่เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง เป็นการให้ความรู้ความคิดเห็นที่เป็นทางเลือกหรือมีการเสนอความคิดเห็นในหลาย ๆ ประเด็น โดยผู้ฟังจะได้รับประโยชน์จากการได้รับแนวคิดต่าง ๆ จากผู้จัดและผู้ร่วมรายการ

8. รายการสารคดี หมายถึง เป็นรูปแบบรายการที่ให้เนื้อหาสาระ ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง แต่มีรายละเอียด ในหลายแง่มุม มีวิธีการนำเสนอได้หลายลักษณะ โดยมุ่งเสนอประเด็นเนื้อหา ในเรื่องเดียวกันที่จะมุ่งการประชาสัมพันธ์แม้ว่าจะมีรายละเอียดกว้างขวางในเรื่องนั้นๆ และมีความยาวมากกว่ารูปแบบรายการอื่น ๆ แต่สามารถใช้เทคนิคของการผลิตรายการ หรือการนำเสนอที่ช่วยให้รายการน่าสนใจได้ โดยในส่วนของเนื้อหา อันประกอบด้วยการประชาสัมพันธ์ชุมชน ท้องถิ่นในจังหวัดพิษณุโลกหรือจังหวัดใกล้เคียงการนำเสนอในแง่มุมของภูมิปัญญาพื้นบ้าน วิถีชีวิตเศรษฐกิจชุมชน อาชีพ การศึกษา นวัตกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน

9. รายการนิตยสาร หมายถึง เป็นรายการที่นำเสนอ นิตยสารภายในท้องถิ่นหรือจากหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น เป็นการนำเสนอข่าวสารข้อมูลภายในท้องถิ่น ชุมชนการนำเสนอข่าวสารข้อมูลภายนอกท้องถิ่น ชุมชนอื่นเป็นการนำเสนอความรู้ จากสิ่งที่น่าสนใจจากสื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อคนในชุมชน

10. รายการปกิณกะ หมายถึง รายการที่จัดอยู่ในวิทยุชุมชน แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ รายการเพลง และรายการปกิณกะ การจัดรายการเพลงเพื่อนำเสนอการประชาสัมพันธ์ โฆษณาสินค้าหรือผู้สนับสนุนรายการและรายการปกิณกะเป็นรายการที่มีความหลากหลาย ในการนำเสนอเนื้อหาสาระ โดยมีรูปแบบที่สำคัญคือ เนื้อหาสาระมีความหลากหลายและไม่จำเป็นต้องเป็นหัวเรื่องเดียวกันความหลากหลายในแต่ละช่วงจะถูกกำหนดโดยชื่อของช่วงรายการ

11. รายการประชาสัมพันธ์ข่าวสารภายในท้องถิ่น หมายถึง เป็นรายการที่นำเสนอประชาสัมพันธ์ข่าวสารที่เกิดขึ้นในชุมชน เช่น การเสนอข่าวประชาสัมพันธ์ การจัดกิจกรรมในท้องถิ่น ชุมชน งานบุญประเพณีต่าง ๆ บริการประชาสัมพันธ์ข่าวของคนในชุมชน การขอความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ การบริการสาธารณะ การแจ้งเตือนภัยการแจ้งเหตุด่วนเหตุร้าย รายการประชาสัมพันธ์ข่าวสารภายในท้องถิ่น เป็นรายการที่มีความหลากหลาย ในการนำเสนอเนื้อหาสาระ